

בס"ד

והאר עינינו בתורתך

פְּלִי הוֹרָאָה

להבנת והפנמת חומרי הלמידה

במחשבת ישראל

למידה בונה אדם
המזכירות הפדגוגית
אגף א' מורשת

לב לדעת
ידע מצמיח חינוך

מדינת ישראל
משרד החינוך
הפיקוח על הוראת מחשבת ישראל

חמד
בית חינוך כמשפחה

בס"ד, אדר, תשפ"א.

מבוא

"רבים הם הפדגוגים המתנשאים להביא דרכים להקל את עול הלימוד, וחושבים שיביאו ברכה לעולם בהקנותם את הידיעות והלימודים התורניים באופן קל שלא יצטרך האדם להיות עמל בהם... הלימודים הנכנסים באופן קל, בלא יגיעה ועבודה כבירה, יישארו לעולם שטחיים וקפואים, עומדים מחוץ לנפשו של האדם הפנימית, ופועלים מעט על מעשיו ועל יצרי לבבו". (הראי"ה קוק, עין איה, ברכות פ"ט)

חוברת זו המוגשת למורים ולמורות היקרים איננה סותרת את דברי הראי"ה קוק לעיל, אלא דווקא מחזקת אותם. אחת ממטרות הוראת מחשבת ישראל ולימוד האמונה היא לעצב את אישיותו של התלמיד ולהפנים את ערכי היסוד האמוניים בנפשו. תפקידנו, כמורים ומורות, להנגיש את מקורות הלימוד, להפוך אותם למובנים ומשמעותיים ולשתף את התלמידים ועולמם בחומרי הלמידה. החוויה, הדיאלוג, כגנת הדיון ויכולת ההפנמה הם אבני היסוד של לימודי מחשבת ישראל בחינוך הדתי במציאות העכשווית.

גיוון דרכי ההוראה, שימוש במקסימום כלים פדגוגיים, איכות המורה וההוראה, ומשאבי הלמידה, הם האמצעים להשגת מטרות היסוד של חינוך לאמונה אמיתית, קיום מצוות וזהות דתית ציונית. מגוון נוסף של כלי הוראה והערכה תוכלו למצוא באתר "מחשבת הלב" העומד לרשותכם <http://machshevethalev.org.il> יש בו מגוון הצעות מניסיונם של מורים ומדריכים להוראה מיטבית. כל מאמצינו מכוונים למטרה אחת: עלייתנו בדרך העולה בית א'ל...

ברצוני להודות למדריכה ד"ר חנה ריקלין שטרחה ועמלה על גיבוש מסמך זה, שלמי תודה לידידי הרב אלי אטיה, לנורית בר יוסף, הודיה הר שפי וכל צוות "לב לדעת" מהם למדנו חלק ניכר מכלי ההוראה המפורטים להלן.

ויהי נועם ה' על כולנו.

בהוקרה רבה

הרב ד"ר יוחאי רוזיק

מפמ"ר מחשבת ישראל

מבנה המסמך

נתחיל עם הכלים העומדים לרשותנו משלב התכנון ועד לביצוע:

1. [זיהוי לב המקור](#)

2. [פתיחה לשיעור](#)

3. [עיבוד המקור](#)

4. [הוראה לשם הפנמה](#)

5. [זרכי הערכה](#)

זיהוי לב המקור

ראשית, נרצה להתחבר לגרעין של המקור אותו אנחנו מלמדים. איננו רוצים שדבר ה' יהיה "קו לקו צו לצו", כלומר אוסף של פרטים חסרי משמעות. לכן אנו בוחנים, מהו ליבו של המקור? מהי התמצית שבלעדיה המקור אינו מה שהוא? ננסה להתייחס לאותו גרעין פנימי של המקור כדי לברר לעצמנו, ומתוך כך לתלמידנו, את הציר המרכזי אשר סביבו

המקור סובב, וממילא, הוא זה שיעמוד במרכז השיעור. לב המקור מופיע לעיתים באופן מפורש במשפט מרכזי של ההוגה, אך לעיתים הוא נסתר ואנחנו צריכים לשאול את עצמנו מהו הרעיון המסתתר מאחרי כל הדוגמאות והטענות? מהי הצעקה שנשמעת מבעד למקור שאיתו אנו נפגשים? עם איזו גישה אחרת הוא מתמודד אולי, אף שאינו מזכיר אותה?

השיטות הבאות שנציג למציאת לב המקור, יכולות לשרת את המורה בבואו להכין את השיעור, אך לפי שיקול דעת המורה יכולות כמובן להיות גם דרכים שסייעו לתלמידים עצמם לזהות את לב המקור. להרחבה נוספת על לב המקור ראו את [דבריה של הודיה הר שפי](#)

[באתר לב לדעת](#)

דרכים לזיהוי לב המקור

אימגו- איך מקשיבים למקור? כמו שמקשיבים לבן אדם 🗣️

אימגו היא שיטה לחיזוק הקשר הזוגי שפיתח הארוויל הנדריקס. על פי שיטה זו, כשאחד מבני הזוג מזמין לשיחה, היא מתנהלת על פי המודל הבא: מי שהזמין את השיחה, משתף במה שהוא חווה, ובן הזוג השני משקף לו את דבריו בשלושה שלבים ובדק אם צדק:

- ❖ מה אני שומע שאתה אומר? זהו מישור הפשט. חזרה על הדברים כפי שנאמרו. (אני שומעת שאתה אומר שכל פעם שאתה חוזר מהעבודה הבית מבולגן, הילדים משתוללים ואני מדברת בטלפון וזה מוציא אותך מדעתך)
- ❖ מה אני שומע שאתה בעצם אומר? זהו מישור עמוק יותר שבו בן הזוג מנסה לצלול לעומק הדברים ולפענח את העיקר שנאמר, או שמסתתר אחריהם. (אני שומעת שאתה בעצם אומר שבחוויה שלך אין כאן התייחסות לצורך שלך בתשומת לב ובסדר)

❖ מה אתה אומר לי? כאן בן הזוג מתרגם את הדברים בהקשרם האישי אליו. (אני שומעת שמה שמתפרש אצלי כהתנהלות תקינה וטבעית של חיים זורמים, נתפס אצלך אחרת, ושיש לך ציפיות ופרשנות אחרות למה שקורה בבית ואני מנסה לחשוב איך אני יכולה להתחשב בצרכים שלך בלי לפגוע בתפיסת העולם שלי על איך מנהלים בית).

❖ מודל האימגו עשוי לסייע לנו בלימוד מקור

- ראשית: מה המקור אומר ברמת הפשט שלו?
- בשלב השני, נשאל: מה המקור בעצם אומר? זהו למעשה לב המקור! זהו הציר שסביבו יסוב השיעור שלנו.
- רק בשלב השלישי נוכל להגיע לשלב ההפנמה החשוב שיעסוק ברובד שיברר מה המקור אומר לי? מה המקור שואל אותי?

❖ דוגמא לניתוח מקור בשלבי האימגו על דברי האדמו"ר הזקן על האמונה בפרק השני

- מה המקור אומר? האמונה היא הרגל המחשבה לכך שכל מה שנמצא בעולם הזה הוא לבוש לקב"ה, והוא המחיה אותם. הביטוי "אמונה" נגזר מ"אימון", כלומר הרגל שהאדם קונה.
- מה המקור בעצם אומר? נראה שהמקור אומר שהאדם צריך לאמן את עצמו לחשיבה רוחנית הרואה את האינסוף האלוקי בסופי ובמוגבל.
- מה המקור אומר לי? מה המקור שואל אותי? המקור אומר לי שלעיתים חמשת החושים הפיזים משאירים אותי בראייה חיצונית של המציאות, וכדאי שאזכור שיש לי חוש אמוני שמסייע לי לראות את התוכן הפנימי והאלוקי שבדברים. המקור שואל אותי אם אני אכן מסגלת לעצמי ראייה כזו ובאיזה שלב של עבודה על הרגל זה אני נמצאת.

1. צמצום

נכתוב לעצמנו את מה שהמקור אומר בלשוננו,

נסמן את המשפטים המרכזיים,

נבודד את העיקר מול הטפל,

נגיע למשפט אחד שהוא לב המקור.

כעת נשאל את עצמנו: מה בעצם אומר המקור?

לדוגמא: במקור של החזון אי"ש אמונה וביטחון. נעתיק את המשפטים המרכזיים בשלב הראשון, אחר כך נסמן בקו את אלו המרכזיים ביותר:

מדת אמונה היא נטיה דקה מעדינות הנפש

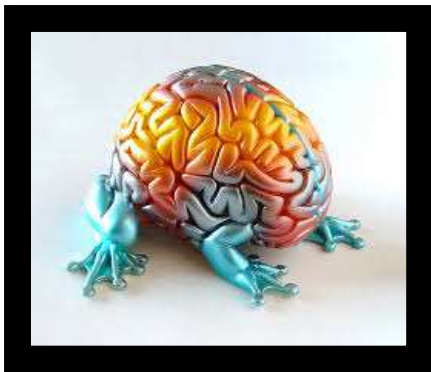
טעות נושנת נתאזרחה בלב רבים במושג "בטחון". שם "בטחון" המשמש למדה מהוללה ועקרית בפי החסידים, נסתובבה במושג "חובה להאמין" – בכל מקרה שפוגש האדם והעמידתו לקראת עתיד בלתי מוכרע ושני דרכים בעתיד, האחת טובה ולא שניה – כי בטח יהיה הטוב, ואם מסתפק וחושש על הפוך הטוב הוא מחוסר בטחון.

אבל ענין הביטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאתו יתברך... וכאשר האדם נפגש במקרה אשר לפי הנוהל שבעולם צפוי אליו סכנה מדרכי הטבע לפחוד מטבעת העולם, וקשת רוחו ירפהו מלזכור שאין המקרה אדוניה לנו ושאין מעצור לה' מלהושיעו ולהכין מסבבים שיחליפו את כל המסובבים, וההבלגה בשעה הקשה הלזו ולהשרות בקרבו את האמת הידועה, כי אין כאן לפניו שום פגע רע מיד המקרה רק הכל מאתו ית' בין לטוב ובין למוטב ושאין לפניו נטיה לרעה יותר מנטיה לטובה – ענין זה יקראוהו "מדת הבטחון"

וכעת ננסח את לב המקור: ענין הביטחון אינו אמונה שהכל יהיה בסדר, אלא שהכל בהשגחה, וה' יכול לשנות את המציאות כרצונו.

4 ארגון הטקסט באופן חזותי

ארגון הטקסט באמצעות אלמנטים חזותיים, דוגמת טבלה ותרשים זרימה, מארגנים את

הידע ויכולים לחדד את ההבנה היכן נמצא לב הידע.

(בהמשך נחזור לשיטות ארגון ידע במפת מושגים)

לדוגמא: בטבלת השוואה בין איש הפנים לאיש

החוץ נוכל לראות את הנטיה של לב המקור לאיש

הפנים, בטבלת השוואה בין מאפייני הזרות

הקודמים לדור החלוצים, מתבהר שלב המקור הוא

ההבחנה שהכפירה של החלוצים מעידה על גדולתם, בתרשים זרימה של המקור על

משמעות החיים של הרמב"ם, עולה תכלית הבריאה: האיש החכם והטוב.

5 חשיפת הדיאלוג המונח בבסיס המקור

כמעט כל מקור משוחח עם דעות אחרות. הוא עונה להם, מתעמת איתם ומשלים אותם.

כדי להבין את חידוש המקור ואת מהותו, נחשוף את הדיאלוג שהוא מנהל עם דעות אחרות.

לדוגמא: בפרק אמונה וימות המשיח, קשה להבין את החזרה של המהר"ל על הטבעיות

שבגאולה, אם לא מבינים שהוא למעשה מתעמת עם הנצרות הסבורה שהגלות היא עדות

לנטישת ה' את עמו חלילה. את דברי האדמו"ר הזקן על חוש האמונה וגם את דברי

הרש"ב על האלוקות המחיה את המציאות, ניתן להבין על רקע תפיסת הנוכחות וההשגחה

האלוקית על הבריאה מול תפיסות שמפרידות הפרדה מוחלטת בין האלוקות לבין העולם.

פתיחת השיעור

אחרי שזיהינו את לב המקור, נוכל ליצור פתיחה לשיעור. הפתיחה היא הזמנה לשיעור והיא משרתת כמה מטרות הוראה חשובות:

הפתיחה מנסה להתגבר על הפער המובנה שבין התלמידים, עיסוקיהם וטרדותיהם לבין השיעור שאנו רוצים ללמד. ראשית, אנו רוצים לראות את עיניהם של תלמידנו בפתיחת השיעור. בין אם מדובר בקריאת שמות עם שאלת "מה נשמע" אישית, ביצירת קשר עין כל אחד מתלמידנו, בבקשה למקם את מצבם היום בין 1 ל-10 או בכל רעיון יצירתי של מורה להבעת עניין ולראיית התלמיד באשר הוא שם.

שנית, חלק מתקדם יותר בפתיחה הוא יצירת קשר לחומר הלימודים עצמו, או נכון יותר: ללב השיעור שעליו החלטנו. זהו המקום שבו מבטא המורה את תשוקתו להוראת המקור שהוא מעוניין בו, ומנסה להדביק את תלמידיו באותה התלהבות מהמקור. טבעי שכחלק מהניסיון ליצור גשר בין התלמיד לבין המקור, אנו בוחנים כיצד יכול לב המקור לפגוש אותו. לרשותנו עומדים סוגי פתיחות מגוונים:

1. פתיחה מערערת

פתיחה שמציגה אמירה או שאלה שמערערת את הידוע לנו והמקובל לכאורה ומעוררת למחשבה. לדוגמא, כפתיחה למקור של האדמו"ר הזקן על האמונה: "האם אמונה היא למעשה שטיפה מוח?" כפתיחה למקור של הרש"ר הירש בפירושו בבראשית על היותו של האדם טוב, נוכל לשאול: "האם מחוויית החיים שלכם, אתם מזדהים יותר עם הפסוק "יצר לב האדם רע מנעוריו" או ש"אלוקים עשה את האדם ישר והם חיפשו להם חשבונות רבים"?

2..פתיחה מעוררת השראה

פתיחה שמחברת אותנו לסיפור הגדול שבו אנו עוסקים, החורג מהכאן ועכשיו ומפגישה עם אירוע או דמות שגורמים לתחושת התפעלות. למשל, כהקדמה לשיעורי מחשבת

ישראל ניתן להראות [סרטון של הרב זקס](#) המדבר על כך שהוא הוזמן לשאת דברים בחנוכת ארמון של משפחת המלוכה, הוא פתח בכך שלעם היהודי אין מבצרים וארמונות להראות, אלא את ארמונות הרוח שבינו. (עד הדקה 4.33)

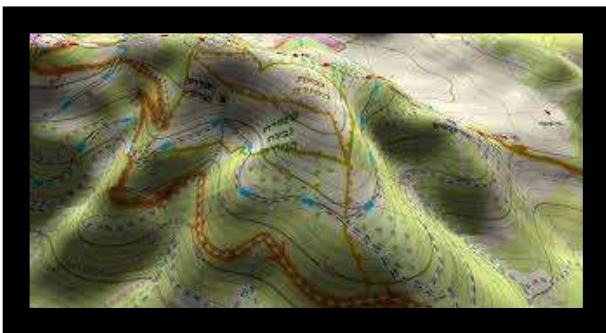
3..הצפת דילמה

לדוגמה: בפתיחה לחלק השני של המקור של רס"ג:

יהודה סיים צבא, והוא עומד לפני הטיול הגדול שלו. הוא החליט שהוא לוקח אחריות בלעדית על ביסוס זהותו הדתית. לכן, הוא שם את היהדות על "הולד", ונפתח למה שיש לעולם להציע לו: לבודהיזם, לנצרות, לאיסלאם, לפילוסופיה ולכפירה. רק כשיסיים את מסע הזהות הזה, הוא ידע אם הוא ממשיך בדרך האמונה היהודית, או שהיא אינה רלוונטית עבורו. מה דעתכם?

4. פתיחה שיוצרת בהירות וסדר בחומר הלימודים

נכתוב את סדר הדברים שנעסוק בהם במהלך השיעור- כדי שלתלמיד יהיו עוגנים לארגון

השיעור. ניתן לכתוב את הכותרות באופן ברור או בצורה מעט פיקנטית - מעין חידה שיש לפתור במהלך השיעור:

דוגמא: בשיעור על רבינו בחיי ניתן להעזר בכותרות הבאות:

למה עם ישראל צריך את הספר שלי?

חובת הלבבות - כי כאן הכל התחיל!

חובת האיברים - כי אילו החומרים מהם עשויים החיים

אין מצב שלא פונים ללב! רוצים הוכחות?

איך תמצא מטמון? או העבד העצלן.

5..פתיחה אקטואלית

לדוגמה: בשיעור העוסק בצורך לברר את האמונה, לפתוח בנתונים על דת"שים ולשאול את התלמידים מהי הסיבה המרכזית שהם מכירים לתופעה זאת?

6. פתיחה היוצרת תשתית מושגית לקריאת המקור

לדוגמה: כהקדמה למקור של הרב קוק על "אושר המדינה האידאלית" בפרק השישי, המפריד בין תפקידה של מדינה רגילה לבין תפקיד מדינת ישראל העתידית, ניתן לתת היגדים שהתלמידים צריכים לבחור ביניהם: מהי מדינת ישראל בשבילי?

- ❖ מדינת ישראל היא התארגנות המאפשרת רמת חיים טובה.
- ❖ מדינת ישראל מאפשרת את ביטויים של הערכים בהם אני מאמינ/ה.
- ❖ מדינת ישראל היא ארגון חברתי המקיים יחסים של תן וקח.
- ❖ מדינת ישראל היא חלק משמעותי מהזהות שלי, אני עצוב/ה בצרתה ושמח/ה באושרה.
- ❖ מדינת ישראל היא משאת נפש ותקווה לחיים שלמים ומוסריים יותר.
- ❖ מדינת ישראל היא בעיקר עניין לפוליטיקאים ולא לאזרחים מהשורה.

מתוך הדיון בבחירות התלמידים ניתן לבקש מהם לחלק את ההיגדים לשני חלקים ומכאן להבין את שתי התפיסות האפשריות של מדינת ישראל, ולהגיע עם רקע שיקל על הבנת הפסקה של הרב קוק.

דוגמה נוספת: פתיחה לדברי המהר"ל בתפארת ישראל: המהר"ל דן בהבדל בין בני האדם לשאר הברואים. האדם הוא הברייה היחידה שיש פער בין ה"בכח" שלה, לבין ה"בפועל", כלומר בין הפוטנציאל שלו לבין מימושו. באמצעות השאלות הבאות ובקשות

לשיתוף, נוכל להפוך את מושגי ה"בכח" ו"בפועל" למוחשיים יותר כהכנה לקריאת המקור.

- ❖ אילו כשרונות/ יכולות יש לי?
- ❖ אילו כשרונות/ יכולות יש לי ואיני מממש אותם?
- ❖ מה מפריע לי לממש את כשרונותי?
- ❖ מה יכול לעזור לי לממש את כשרונותי?

7. פתיחה המחברת את המקור לעולם החוויה והרגש של התלמיד

ר' הילל צייטלין מתאר את תחושות חוסר הסיפוק ונקיפות המצפון של האדם כעדות לצלם אלוקים שבו. ניתן לשאול כפתיחה לשיעור זה: האם ואיפה את/ה מרגיש/ה את אלוקים?

ניתן להעזר בסרט, בכתבה, בדילמה מהחיים כדי ליצור חיבור למקורות של "אמונה בשעת משבר".

קישורים לסרטונים לפי נושאים:

<http://sirtonim.net/>

<https://www.edunow.org.il/article/3041>

<https://www.edu-movie.com>

להרחבה נוספת על שלבי הכנת השיעור תוכלו לעיין [במסמך של לב לדעת](#). וכסימניית לב לדעת המעוצבת לשלבי הכנסת שיעורי מחשבת ישראל ועקרונות הפנמה.

דרכי עיבוד למקור או "למה בעצם לא ללמד מתוך מיקודית...?"

תהליך ההוראה חייב לכלול בתוכו דרכי עיבוד של חומר הלימודים. "מה שלא הולך לעיבוד – הולך לאיבוד". הקשבה או קריאה פסיבית של חומר הלימודים לא יניבו את התוצאות המקוות, הן בהבנה משמעותית של חומר הלימודים ובוודאי בהפנמתו. נציג כמה דרכים לעבד את חומר הלימודים:

1. סיכום

האם יש מקום עדיין לכלי המסורתי של סיכום השיעור בידי התלמידים? נראה שכן! הסיכום מפתח מיומנויות חשובות של כתיבה, הבחנה בין עיקר לטפל, זיכרון, יצירת קשרים בין הרכיבים המרכיבים את השלם ועוד. אלא שיש לזכור כי יש לסייע לתלמידים במיומנות זו. כתיבת ראשי פרקים על הלוח תסייע להם לעקוב אחרי מהלך השיעור. לאחר שהמורה סיים ללמד כל אחד מהחלקים, הוא מסמן עליו וי, ומציע לתלמידים לסכם אותו. בשלבים הראשונים, ניתן להציע את ראש הפרק בצורת שאלה, ובכך להקל על התלמידים לכתוב את הסיכום שהוא בעצם תשובה.

לדוגמא: במקור של הכוזרי בפרק השני המסביר את חשיבות השייכות לכלל הציבור, ניתן להציג את ראשי הפרקים הבאים:

א.שאלת הכוזרי (בתחילת התהליך ניתן לשאול: מהי שאלת הכוזרי?)

ב.יתרונות תפילת הציבור בתשובת החבר:

❖ היחיד עלול לבקש דברים שיזיקו לאחרים, בתפילה בציבור מתחשבים בכולם. (בתחילת התהליך אפשר לבקש להשלים את המשפט או להציג אותו כשאלה.)

❖ כשיחיד מתפלל הוא מסוגל להביא רק את יתרונותיו לתפילה, כשהציבור מתפלל מתאחדים כל כשרונות התפילה יחד והיא שלמה יותר. (בהכוונה לסיכום, נציע להם לכתוב דוגמאות לכשרונות שונים של תפילה שכל אחד מביא בתפילתו).

ג.דרך ההשגחה והשכר והעונש בעולם הזה מתייחסים לציבור ולא ליחיד.

ד.שני משלים להדגמת היחיד המעוניין לפרוש מהכלל.

חשוב לומר כי מלאכת כתיבת ראשי הפרקים צריכה להיעשות בשום שכל ויש לתכנן אותה לפני השיעור כדי שתהייה מדויקת ואכן תשמש עוגן ללמידה.

2. לימוד בחברותות או בקבוצות

כדאי מאוד להרגיל את התלמידים שחלק משמעותי מהשיעור מוקדש לחברותות. כדאי לתת הנחיה או שתיים לפני הלימוד כדי לעגן אותו.

למשל: לימדו בחברותא את י"ג עיקרים של הרמב"ם. סכמו בקצרה כל אחד מהעיקרים וכתבו מהו העיקר הקשה בעיניכם שהייתם רוצים שנעמיק בו בכיתה.

דוגמא נוספת: למדו את מאמרו של הרב סולובצייק על שש הדפיקות. סכמו במשפט כל אחת מהדפיקות ודרגו אותן לפי סדר חשיבותן בעיניכם. (מתאים למקורות שנושאים אופי של רשימות, כמו הדרכים לחיזוק האמונה של הרב דסלר). אם מדובר בלמידה מרחוק, ניתן לבצע

את הלימוד בחברותות בחדרים, ולהציג את הדיווח בלוחות שיתופיים כמו ג'אמבורד (כלי שיתופי המופיע בדרייב), [פדלט](#), גוגל דוקס או [מצגת משותפת](#).

3. עיבוד טקסט בדפי עבודה בסגנונות שונים

ניתן לעצב דפי עבודה כאלו הנותנים מקום לסיכום בלשון התלמידים או השואלים שאלות המתייחסות לשורות מסוימות. דפים אלו מקלים בעצם העימוד על מציאת התשובה בעיקר במקורות ארוכים. באדיבות מיכל מרמור:

הסבר במילים שלי	דברי המהר"ל
	אל יקבל אונאה בעצמו לומר, כי יש לו מעלתו האחרונה בפעל, ויחשב בנקטו: 'שלום יהיה לי אף אם אני יושב בטל מדלי עמל קלל'
	העליונים שלמותם בפעל ואינם צריכים להוציא שלמותם אל הפעל, והסתתוונים, זולת האדם, אין להם גם כן יציאה אל הפעל, כי מה שנקראו, עליו אין השתנות ויציאה לפעל בהם. אך האדם הוא בלבד ויוצא אל הפעל.
	שיקרא האדם ביוחד בשם אדם על שם שנקרא מן האדמה... כי האדמה היא מיוחדת בה שהיא בלבד ויש בה יציאה לפעל של כל הדברים אשר יוצאים ממנה עמחים ואילנות ושאר כל הדברים והיא בלבד לקל זה, וזהו ענון האדם שהיא בלבד ויוצא שלמותו אל הפעל
	והבהמה נקראת בשם בהמה על ביה מיה. רצה לומר כי שלמות דבר שנקרא עליו נמצא בה אף על נב שאינו שלמות גמור, מכל מקום דבר זה נמצא עמה וזהו בה מה, כי דבר מה נמצא עמה.

סוק ד' - אמנה באמת מנצח

עמ' 156-151: האדם צריך לדעת כי לכל יש הטמעות הרב יוסף דב מלוביצ'ק - "קול דודי דוסק". איש האמנה.

עם איזו שאלה אמננת מתמודד הרב סלוביצ'ק במאמר זה?
 _____
 _____
 _____

אחת החידות הפתומות שהיהדות התלבטת בהן משחר קיומה הוא ענין הסבל בעולם. ארון הנביאים כבר התחנן לארון הכלל בעת נצונו ובשעת נטית חסד ורחמים, כי יאיר את עיניו בהלקה עמוקה זו. דפס משה על ששכי שמים וזעק: 'הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך... הראני נא את כבודך'. מדוע נלקה נבואה: סורים על האדם? מדוע נלקה יסבל הצדיק ונצליח הנשעו? מאז בקר מסלא זה, קשה הדושה הנאמן התוסד עם בורא העולם ובקש פתרון סקיף לשאלת השאלות. התקבטו בה הנביאים וחכמי ישראל בקשוד כל הדורות: חבקות תבע עלבון הצנע: ירמיהו, דוד בתהלותיו וקהלת ישבו על מדוכה זו. ספר איוב קלו מקדש לתסיה זו, עתיקת-מים וטעונת-סוד, שצדן היא מרחפת בעולמנו ותוכעת את פגנוחה: למה נותן הקב"ה רשות לרע להשתלט ביצור?

היהדות, בהתנה לחוף מבטחים בעולם שסוע ומבותר על ידי יסוכי-קיום ובקשפה מסגנה לחידת-פלאים של הסבל השולט - למראית-עין - שלטון כל מצרים, הניעה לידי נסוח הנש והנדרה הנקשה בנוגע לבקנה זו, שיש בהם מו ההרטה והסמקה גם יחד. העשדת שאלת הסבל, טוענת היהדות, אפשרית היא בשתי דימנסיות (מיסדים) נפרדות: גורל ויעוד. היהדות הבחינה תמיד בין קיום גורלי לקיום יעודי, בין ה'אני' ילד-הגורל ל'ה'אני' בן-היעוד. בהבחנה זו צמחה תורת הסבל שלנו.

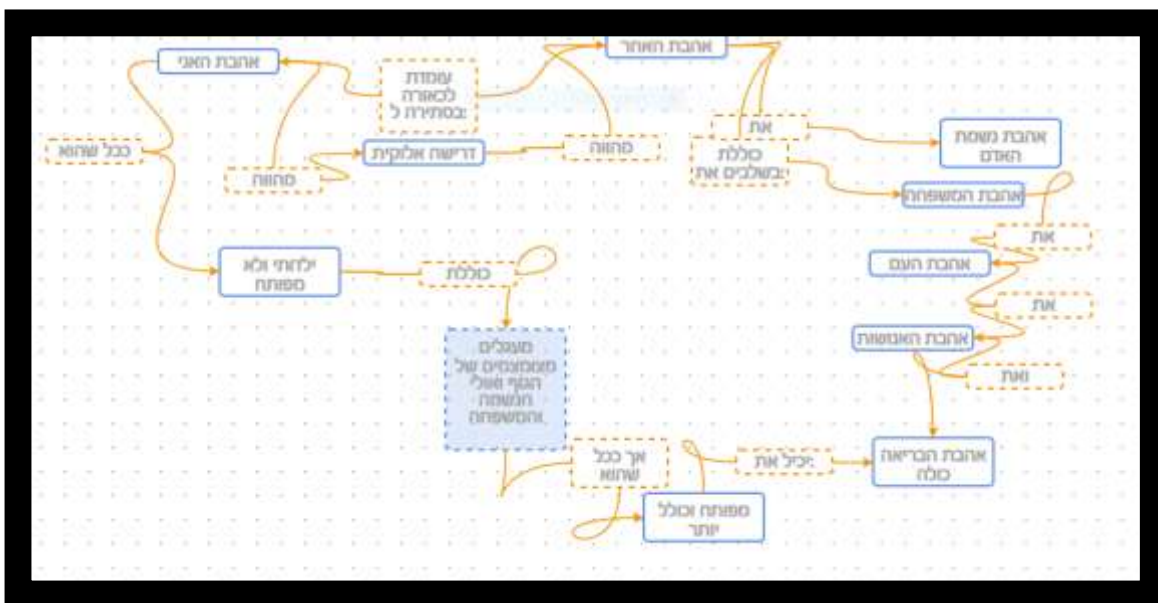
מהן שני המימדים (הדרכים) להתמודד עם שאלת הסבל?
 _____
 _____

4. עיבוד של המקור דרך יצירה חזותית שלו

אנשים רבים, וביניהם תלמידינו, חושבים באופן חזותי. ניתן לתת משימה שבה מעבדים את המקור המילולי לשפת סמלים אחרת. ישנן אפשרויות שונות לתרגום כזה:

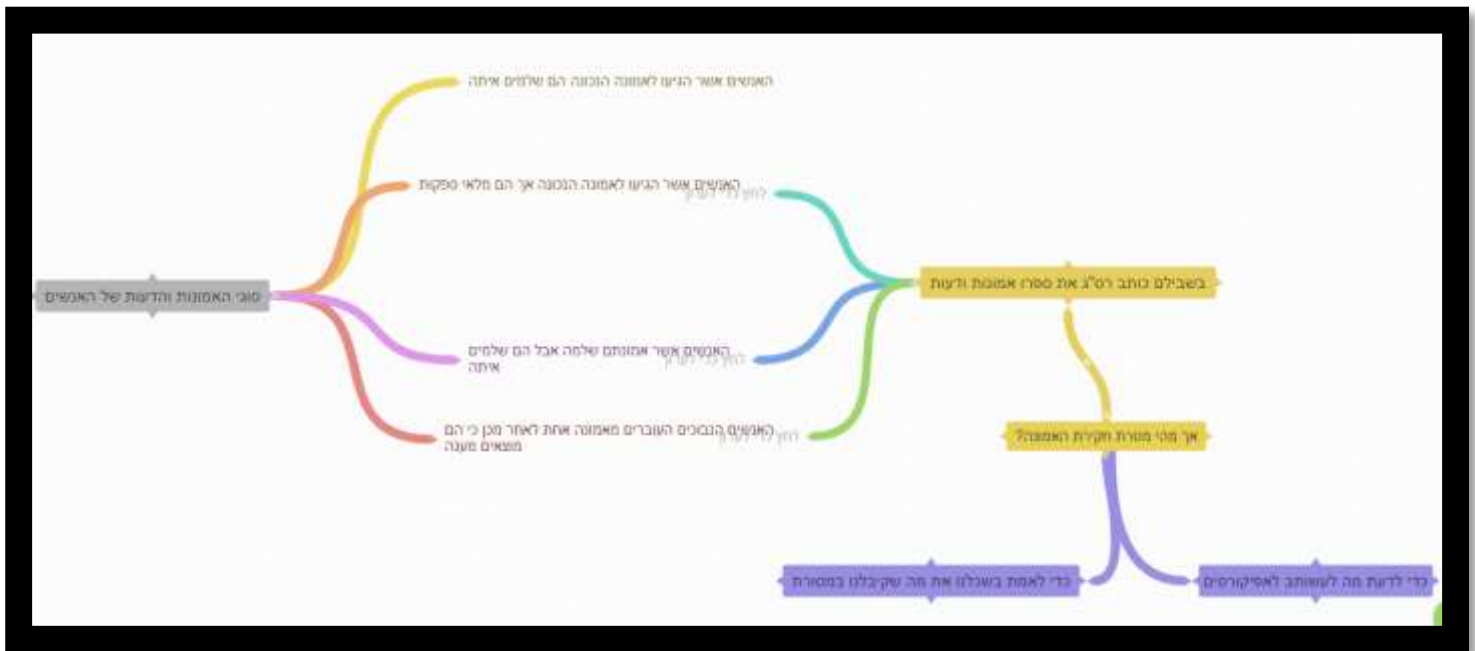
א. תצוגה גרפית של מפת מושגים או תרשים זרימה

ישנם מודלים שונים ליצירת מפות מושגים ופלטפורמות דיגיטליות כמו [kartaHub](#) ו [miro](#). על מפת מושגים ככלי להוראה משמעותית [תוכלו לקרא אצל ד"ר תמי יחיאלי ממכללת ירושלים](#). על כללי יצירת מפת מושגים תוכלו לראות [בסרטון המוצג באתר kartaHub](#). אתר זה מאפשר לתלמידים להכין בעצמם מפות מושגים ולמורה להתכתב איתם ולסייע להם לשפר אותן. להלן דוגמה למפת מושגים אפשרית על המקור של הרב שמעון שקופ בפרק השני תחת השאלה: "האם אהבת האחר עומדת בסתירה לאהבת האני?"

למפת מושגים אינטואיטיבית יותר באתר [coogle](#)

דוגמא למפת מושגים על פתיחת רס"ג:

ב.תמונות וסמלים

למשל באתר קאנבה. לדוגמא: לסיכום המקורות העוסקים בשאלה האם יש לחקור את האמונה, להציג את הדעות השונות של ההוגים בקאנבה, תוך שימוש באמצעים וויזואליים המבהירים את הרעיון. ניתן לעשות זאת גם לגבי מקור בודד, במיוחד אם הוא ארוך ועשיר בתכנים. עצם ההתכוננות החוזרת במקור כדי לחשוב כיצד לתרגמו, היא עיבוד נפלא והתעמקות במקור עצמו. להלן דוגמא לפעילות בקאנבה של המורה חיה יפרח ותוצר של תלמידה אחת. התלמידות התבקשו לבחור מקור אחד שלמדו ולהביע את התוכן שלו בקישור המכונה 'אינפוגרפיקה' (הבעת תוכן באמצעות סמלים).

זהו תוצר של תלמידה כעיבוד למקור של הרש"ר הירש על נשמת האדם שנותרה בטהרתה גם לאחר החטא:

ג.הצגת נושא על מפה או ציר זמן

להלן [זוגמא לסיכום של נושא דרך יצירת ציר זמן](#) באתר sutori שבו מוצגים ההוגים השונים, דעותיהם בעניין הרע בעולם, ומיקומם הגאוגרפי. וקישור [להצעה למורה ליצירת ציר זמן](#) ופעילות סביב הציר.

5.עיבוד של מקור דרך יצירה קולית – פודקאסט

הכלי של הפודקאסט נעשה מאוד זמין ומוכר בשנים האחרונות. זהו הסכת, הדן בנושא מסויים דרך ראיון או סוג של הרצאה של מומחה לתוכן. לאחר היכרות עם הכלי, נוכל להזמין את תלמידנו לבצע פודקאסט שיסביר נושא מסויים.

למשל היחס של היהדות לאומנות בגלות ובימינו לפי עמדות הרב קוק והרב יחיאל יעקב וינברג המופיעים בפרק החמישי.

התלמיד נדרש כאן למיזוג המקורות, לסיכום שלהם, ולתיווך מקצועי לכלי של הפודקאסט. זו יכולה להיות הצעה להערכה חלופית, אך היא כמובן יכולות להיות חלק משגרת הלמידה כאירוע הערכה מעצב, כלומר כזה שנבנה באופן תהליכי עם ליווי ומשוב של המורה). [המצגת של המדריך אלעז ברזילי](#) על שימוש בפודקאסט באתר מחשבת הלב

[הצעה למשימה מקדימה לשם היכרות הפודקאסט של ניב מורגנשטרן](#)

[סרטון של ניב מורגנשטרן על יצירת פודקאסט](#)

6. לימוד בקבוצות דרך שיטת הנבחרת

שיטת הנבחרת היא דרך לימוד בקבוצות שבה תלמידים החזקים באותו תחום מלמדים את

חבריהם. המורה יכול לבחור למשל ללמד בדקות הראשונות חומר לימודים מסויים באופן תמציתי, או שהוא נותן להתנסות בלימוד עצמי של תוכן מסויים בפתיחת השיעור. התלמידים אשר מעידים על עצמם שהם שולטים במיומנות או בתוכן מסויים, מלמדים את החברים אשר מרגישים שהם עדיין לא שולטים בו או שולטים באופן חלקי. לכל תלמיד כרטיסים בשלושה צבעים – ירוק, כתום ואדום. הוא מציג את הצבע הירוק אם הוא שולט באופן מלא

בחומר הלימודים, בצבע כתום אם הוא שולט באופן חלקי, ואדום אם אינו מרגיש שהוא שולט כלל. בהתאם לחלוקה זו, המורה מחלק את הקבוצות באופן שיכילו תלמידים "מכל הצבעים". חשוב לומר שישנה גמישות רבה במעבר מצבע לצבע. באותו שיעור עצמו תלמיד יכול להכריז על עצמו ככזה שצבעו השתנה מאדום או כתום לירוק, ולעזור לתלמידים אחרים שזקוקים לעזרה. להלן שני סרטונים על יישום שיטת הנבחרת: [מורים מעבירים את זה הלאה, יעקב הכט "ערי חינוך"](#), חשוב לומר שקיימים מודלים שונים ליישום רעיון הנבחרת וכדאי שכל מורה יראה מה נכון לו ולכיתתו.

בלמידה מרחוק, ניתן לחלק לחדרים לפי ההזדהות של התלמידים בrename כלומר לבקש מכל תלמיד לזהות את מצבו כרגע ולעדכן לאיזה צבע הוא מתאים. וכך המורה בונה את החדרים מתוך ערבוב הצבעים.

דוגמא לשיעור בשיטת הנבחרת במחשבת ישראל: נניח לדוגמא שהמורה פותח בהסבר עקרוני של "איש הגורל" ו"איש הייעוד" מתוך דבריו של הרב סולוביצ'יק בפרק הרביעי, מבקש מהתלמידים לזהות את הבנת הנושא לפי הצבעים, ומחלק אותם לקבוצות המכילות תלמיד הבטוח בהבנתו וביכולתו להוביל את לימוד המקור – ירוק, תלמיד החש

שליטה בינונית – כלומר תלמיד כתום, ותלמיד שאינו מרגיש כל שליטה בחומר זה – אדום. התלמידים לומדים יחד, וכמובן שבתוך הקבוצה עצמה המצב יכול להשתנות כשהתלמיד שהרגיש חוסר שליטה נכנס לעניינים והופך למוביל בעצמו. כמובן שהמורה יחליט כיצד תתנהל הלמידה המשותפת, דרך דף עבודה מלווה, בקשה לסיכום, ליצירת ראשי פרקים, לחוות דעתם וכדו'.

7.7. בניהול שיעור דרך שאלות התלמידים

התרגלנו שהשיעור מתנהל דרך שאילת שאלות של המורה. סגנון כזה גורם לתלמידים להיות פסיביים יחסית בהתנהלותם בשיעור. היינו רוצים שהשיעור יענה לשאלות של התלמידים יותר

מאשר לשאלות המורים. שהם יתניעו את תהליך הלמידה ויהיו בעלי אינטרס לקדם אותו. חשוב מאוד להדגיש שמדובר בשפה חדשה, ופעמים רבות לוקח זמן עד שהתלמידים מתחילים לשאול שאלות (אחרי הכל כבר שנים ששואלים אותם שאלות...). אין לחשוש מהשתיקה, כדאי להאמין בתהליך והשאלות יופיעו!

ישנם מודלים שונים לבניהול שיעור דרך שאלות התלמידים. נציג את חלקם:

1. שאלות תלמידים, מיון ולימוד מתוך השאלות

אנחנו מציגים את המקור ומבקשים מהתלמידים לעיין במקור ולשאול עליו שלוש שאלות אותן נכתוב על הלוח. (בהוראה מרחוק – בפדלט/ לוח גאמבורד/ מסמך וורד רגיל או בדוקס וכדו'). כדאי ששמות התלמידים יופיעו ליד השאלות ששאלו. אחר כך נוכל לבקש למיין את השאלות. ניתן ואף רצוי לאתגר את התלמידים ולהתייעץ עמם לגבי סוג המיון. (שאלות העוסקות בהבנת פשט המקור/ שאלות העוסקות בניתוח מעמיק יותר של המקור למשל או מיון בשיטת האימגו).

נצבע כל סוג שאלות שעל הלוח בצבע אחר וניצור קבוצות של שאלות בהתאם לחלוקה שעליה החלטנו (בהוראה מרחוק, נבקש בהתאם לאופיו של הלוח השיתופי שבחרנו מכל

תלמיד למקם מחדש את השאלות שלו לפי הכותרות של המיון שעדכנו).

מראש עלינו לומר שלא נספיק כנראה להשיב על כל השאלות, אך בעצם פתיחת השאלה אנו רואים ערך והיא תוסיף להדהד אצלנו.

כעת נלמד את המקור מתוך תשומת לב לשאלות שעלו, וננסה להשיב עליהן. ההתייחסות האישית לשאלות עשויה לתרום למעורבות של התלמידים בשיעור ולעניין שלהם בו: "כאן בעצם התייחסנו לשאלה ששאלה יעל", "יואב, האם השאלה שלך קיבלה מענה כעת?" וכדו'.

ההנחה היא שבעצם חשיבה על השאלות שלי על המקור, יש עיבוד נפלא למקור. ההתבוננות החוזרת במקור עצמו כדי לשאול את השאלות היא העמקה משמעותית מאוד במקור, והיא עצמה דרך מצוינת ללמידה משמעותית.

2. שיטת האימגו למקור

הזכרנו מודל זה כאמצעי למורה לזהות את לב המקור, יכולה בהחלט להיעשות עם התלמידים דרך שלושת השלבים:

מה המקור אומר? מה המקור בעצם אומר? מה המקור אומר לי? (בהוראה מרחוק ניתן לגוון, את התשובות לשלב הראשון לומר למשל בעל פה, לשלב השני בלוח שיתופי ולשלב

השלישי בצ'אט). עוד על לימוד דיאלוגי באמצעות שיקוף למקור ראו את דבריו של [הרב זב זינגר באתר לב לדעת](#).

8. עיבוד מקור דרך פעילות במקור עצמו

המקורות במחשבת ישראל הם לרוב מקורות ששפתם קשה בשל פערי הזמן והסגנון. מחד, אנו רוצים להנגיש אותם לתלמידנו ולערוך עבודת תרגום מסוימת שלהם, אך מאידך חשוב לנו שהם יהיו בני בית במקורות אלו וילמדו להתמודד איתם. ישנן כמה משימות שיכולות לסייע לנו להחזיר את התלמידים אל המקור עצמו.

1. סימונים בתוך המקור.

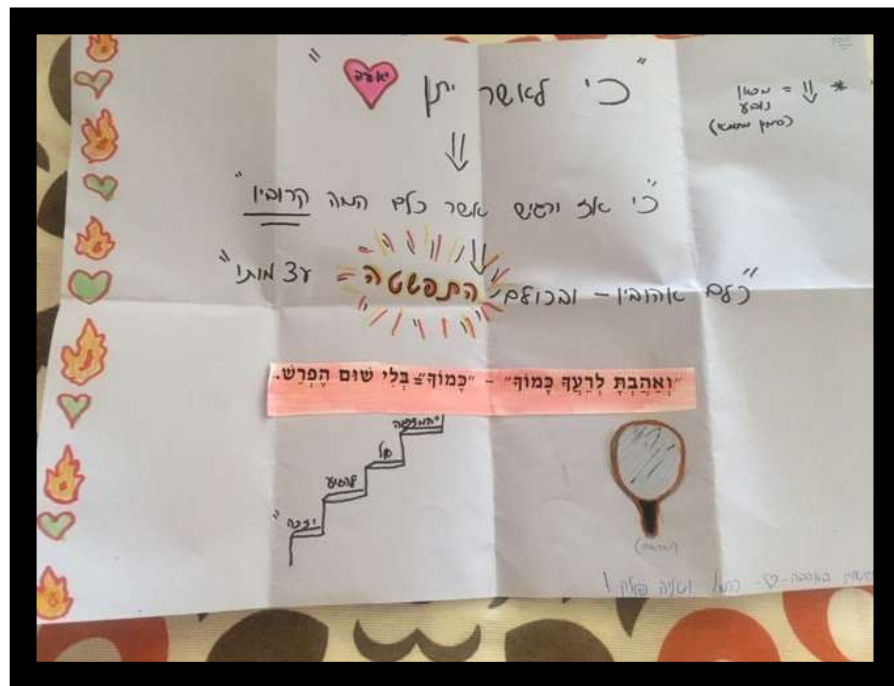

- סמנו בקו או במרקר את משפט המפתח בדברי ההוגה. (ייתן שכדאי לכוון לחלק מסוים מהמקור כשמדובר במקור ארוך)
- סמנו נקודה ליד הדעה שההוגה מתנגד לה.
- סמנו מספר 1 לפני ההוכחה הראשונה שההוגה מביא לחיזוק דבריו ו2 לפני ההוכחה השניה שלו.

2. עימוד המקור ועיצובו בהתאם לפרשנות התלמיד

בדרך זו, התלמיד "מצייר" את המקור דרך סידורו מחדש, עימוד השורות, הפיסוק, הצביעה של המילים, הדגשתן, פיזורן במקור וכו'. להלן דוגמא באדיבות גב' חני וינקלר. ההוראה שניתנה לתלמידות הייתה ליצור עימוד של הקטע המצומצם בתוך הטקסט סביב ההסבר

של ואהבת לרעך כמוך "ו"לאשר יתן יאהב."

ניתן לתת את המשימה על משפטים בודדים/ פסקה שלמה או על מקור לא ארוך. בהוראה מרחוק ניתן לעשות זאת במסמך וורד/ מצגת וכדו'.

3. עיבוד מקור בהוראה מרחוק

א. בהוראה מרחוק ניתן להעזר בכלי ה annotate המאפשרים לתלמידים לאייר על הלוח שלנו. מומלץ מאוד להכיר את כלי הזום ["טיפ היומי לשימושי זום" של הרב ד"ר יונה גודמן](#) – [מינהל החינוך של רשת בני עקיבא](#). (annotate מופיע בטיפ מספר 43)

דוגמאות לשימוש בכלי ה annotate בלימוד המקור של הרש"ר הירש בפרק הראשון: שימו לב שכאשר נפתח סרגל ה annotate מופיעים כלים שונים בסרגל, כמו ה draw המאפשר לצייר קווים שונים, ה stamp המאפשר לסמן חותמות שונות של כוכבית, סימן שאלה, לב וכו' וה T המאפשר לפתוח תיבת טקסט ולכתוב בתוכה.

(המקור מוקרן בשיתוף מסך)

- ❖ סמנו קו מתחת למשפט שאומר שאכן האדם נענש, אך לא באופן ששינה את מהותו.
- ❖ סמנו בוי את המשפטים המבטאים את דעת היהדות על תוצאות החטא של האדם ואופי נשמתו ובאיקס את הדעות שהוא שולל.

❖ סמנו בכוכבית את המשפט המרכזי בדברי הרש"ר, בסימן שאלה את מה שלא ברור (בתוכן או במהות) ובלב, משפט שאתם אוהבים. אחרי שנתנו זמן לעיון במקור, והתלמידים סימנו דרך כלי ה stamp את הסימונים השונים, נוכל ללמוד ביחד את המקור. נתייחס למשפטים שסומנו כמשפטים מרכזיים או כמשפטים שהם מתחברים אליהם, ונשאל אותם מדוע סימנו אותם ככאלו ודרך הערות אלו נקדם את הלמידה. נבקש מהתלמידים שסימנו סימן שאלה ושאלתם נותרה בעינה גם לאחר ההסבר, להסביר את שאלתם. אם השאלה כבר התבטלה נבקש מהם למחוק את סימן השאלה.

❖ הוסיפו תיבת טקסט ליד משפט שמעורר בכם שאלה וכתבו מהי השאלה

❖ הוסיפו תיבת טקסט וכתבו שאלה שהמקור שואל אתכם

❖ הוסיפו תיבת טקסט וכתבו דוגמה לאיפה המחלוקת שלנו עם הנצרות בתפיסת נפש האדם פוגשת אותנו בחיים.

הסימון במסך מאפשר לתלמידים שהזום חוסם אותם מלהגיב, להיות שותפים בדרך חושפת פחות (שמם מופיע רק ברגע הראשון, אך אחר כך איננו יודעים מי כתב מה), ולעקוב אחרי הלמידה מתוך תחושת עניין.

The screenshot shows a Zoom meeting interface. The main window displays a Hebrew text document with several red heart annotations. The text discusses the concept of 'אדם' (man) and 'אדם' (man) in relation to 'אדם' (man) and 'אדם' (man). The sidebar on the right contains the following text:

מה אני צריך לעשות כדי לראות את זה ככה? כי עכשיו נראה לי קצת תמים לומר שהנשמה נשארת טהורה

לא תמיד זה באמת מרגיש ככה. יש חטאים שבאמת נראה שאי אפשר לתקן אותם

The main text in the document includes:

הרש"ר חירש בפירושו לבראשית ג י"ט
 מדין האלהי פור קללה על האדם ועל הנמש; אך אין בו רמז לקללה שנאמרה על האדם. האדם לא נתקלל כל עשה דבר לא נשפחה ביעוודו וקללה וקבשהו לפלא את יעדו. רק התקאים החיזוניים נשפחו - לפניה ולטובתו; נתחלקה הורה, שעלה יסלא את חסידו. ואלו חסידו עצמו, ועודו האלהי וקשרו לעלוא, לא שפחו כמלא חסיה. גם היום נבדא כל אדם בטהרה - באדם הראשון בשפחו; גם היום נולד כל ילד כמלא למען יהיה ויהיה לאדם, הרי זו אסת מנהגות היסוד של תורת ישראל וסתי היהודי. אולם, טה נאשפת תהות האדם, משטועים כהו בטהרתו. הנה, על יסוד טעשה זו ערן כדי להם שקה, החומר ספח עמידו המוקדו של האדם. מכאן למדו את אמנות החטא סקדמו; על יסוד זה בנו בן רחמי, אשר היהודי מתנגד לו מעצם מהותו. אמת, החטא הזה הוריש לכל אצאי אדם ספקי סדש בסבלות: עליהם לחיות באדם, שפפלה מסקה הכרמוקה עם האדם; שכן החטא הזה חוזר ונשנה בכל עת: ובעצם הנגוד בין האדם לאדם וב"אפני ההתקרות" התלויים בו, יחסך האדם לנראת השלמות המסורת, שחסלל את הדרך לשובו אל זו ערן. אך אם סבורים על יסוד זה, שהחטא "קובע" באדם, שאבד את קשה להיות טוב, שנאלץ משקה לחטא - הרי מסודות מוסה על כך מסאה נמצות. האדם בקרט והאטשאת ככלל: יכולים בכל עת לחזור אל ה' ולשוב לך ערן עלי אדםות. לשם כך אין ערן באמצעי אחר - קרט לתאמנות לקונה, שכל אדם מסגל ליה. לשם כך אין ערן מסוד שפסת וקם לתחנה; על כך געידו כל תולדות ישראל מהן למדנו, כי ה' קרוב אל אדם טהור. בדרך שקה קרוב אל אדם הראשון קדם החטא. אברהם, משה, ישעיהו ורמיהו לא נזכ בקרבת ה' אלא בזכות אקסוסם לחובתם. העקר הראשון של הוידות הוא האל היחיד הפשוט: בצדו ובקטמוז לו העקר השני: האדם הקהור הספשי; תורת החטא הקדמון היא קשית מעשרת של אמונה ורה. בסבורים הם שהחטא קובע באדם בחטאה מן החטא הזה; ואין האדם מסגל להנצל מקללת החטא. אלא בזכות האמונה בעבדה מספוסת. אולם, אין זכר במעשה זו ערן לקללה האמורה על האדם. וגם היום מתפדה כל יהודי לפני ה': "נשקה שפסת בי טהרה היא ואין סדבר קלי אלא בי - לשפרה בקרבי בטהרה ולהתירה לך בטהרה."

4. לימוד דרך קובץ זוקס משותף

ניתן ליצור מסמך משותף בגוגל זוקס, לחלק את המקור שלנו לפסקאות שונות, לשלוח לכל תלמיד קישור למסמך (תוך הרשאת עריכה) ולבקש מכל תלמיד לכתוב כותרת המתאימה לדעתו לאותה פסקה. אחר כך ניתן ללמוד את הפסקה דרך התייחסות לכותרות שהתלמידים העניקו לה ולדון בהן. ראו [דוגמא לשימוש בכלי זה על מקור של הרב קוק](#).

הוראה לשם הפנמה

אחת המטרות החשובות שלנו בהוראת מחשבת ישראל, היא ליצור פלטפורמה משמעותית לשאלות הזרות שמעסיקות את תלמידנו, ובעיקר, הזהות האמונית והדתית שלהם. כולנו תפילה שהלמידה לא תישאר רק בתחום הידע, אלא תפנה אל התלמיד כאדם

שלם, ותתמודד עם עולמות הרגש, החוויה, הערכים והרצון שלו. ההפנמה תלויה במידה מרובה בתנאים הקשורים לאישיותו של המורה, להזדהותו עם החומר ועם התלמידים, לאווירה אינטימית, משתפת וחסרת שיפוטיות בכיתה, ולכלי הוראה שמאפשרים הבעה פתוחה והתבוננות מעמיקה של

התלמיד בעצמו וברלוונטיות של החומר הנלמד עבורו. נראה שללמידה עצמאית ופעילה, ופנייה לאינטליגנציות נוספות מלבד המילולית, כפי שתואר בחלק מהכלים לעיל, יכולה להיות השפעה חיובית על הוראה לשם הפנמה. נציג כמה כלים נוספים שיכולים לסייע להפנמת חומר הלימוד:

1. תרגילי כתיבה

ניתן לצאת מהמקורות למסעות כתיבה. הכתיבה מאפשרת יצירתיות, דורשת התכנסות והתבוננות פנימה, ובחינת החיבור בין הנושאים שעלו במקור לבין הנפש. לאחרונה יצאה במסגרת הוראת ספרות חוברת פגישה לאין קץ: [תרגילי כתיבה יוצרת לשיעורי ספרות](#) של נורית בר יוסף וסיוון הר שפי. מומלץ מאוד ואפשרי לחבר את תרגילי הכתיבה המוצעים שם למקורות במחשבת ישראל.

דוגמא ליישום פעילות כתיבה בעקבות שינוי נקודת התצפית המופיעה בחוברת הנ"ל:

בעקבות המדרש על העובר במעי אמו או על אברהם אבינו בפרק השני, ניתן לבקש מהתלמידים לכתוב את המדרש תוך שינוי נקודת התצפית. במדרש על העובר, ניתן לעבור ממספר יודע כל, אל הפרספקטיבה של העובר ככותב או אל התלמיד המתבונן בעובר שהוא היה ומתאר את מה שהוא רואה בתהליך ההתפתחות ברחם. במדרש על אברהם אבינו, ניתן לתת משימת כתיבה שבה מתבקשים התלמידים לשנות את נקודת התצפית למבטו של אברהם אבינו על התהליך שמתואר במדרש, או של התלמיד על מסע חיפוש שעבר כפרפזה לסיפור הבירה הדולקת.

2. משימות יישום

ישנן שאלות יישום אשר מסייעות להפוך את החומר לרלוונטי ולהזדהות איתו בעזרת כלים שמדברים אל לב התלמידים. כך ניתן לבקש לחשוב כיצד ייראה ביתו של איש הפנים מול איש החוץ, לחשוב על שיר שמבטא את הרעיון שבמקור (או לכתוב חמשיר למשל), להציג שוט קולנועי שקשור במקור (כמו שהוצע לעיל במציאת לב המקור).

דוגמא לשאלת יישום שכזו על המקור של איש הגורל ואיש הייעוד בדברי הרב סולוביצ'יק: היכנסו לאתר [whatsupfake](#) (זהו אתר המאפשר הדמיית ווטסאפ כולל תמונה, מצב הסוללה, צבע הכתוביות וכו') וצרו התכתבות בין איש הגורל לאיש הייעוד/ בעקבות לימוד המקור של מאמר הדור (או המחלוקת עם החרדים על חשיבות המדינה בפרק החמישי),

צרו התכתבות בין מי שסבור שיש לנהוג עם דרכי הכפירה כפי שנעשה בדורות קודמים למי שחושב שיש להבין אותן בדרכים אחרות/ בין תלמידו של ריה"ל לתלמידו של ר' נחמן מברסלב המעוניינים לקבוע חברותא משותפת/ בין תלמיד מבית מדרשו של הסבא מנוברהדוק ותלמיד מבית מדרשו של הסבא מסלובודקא לגבי דרך העבודה על המוסר כשאחד מהם נכשל בעבירה וכו'.

3. שאלות להוגה

לו היינו מוזמנים לסדנת ההוגה, מה היינו רוצים לשאול אותו? כדאי מאוד להכניס לאווירה של ימי ההוגה ואופיו.

למשל: בואו נתאר לעצמנו, שהיינו מוזמנים לפני כ-850 שנה לסדנת הכתיבה של ריה"ל בטולדו שבספרד, מסביב מלחמות עקובות מדם בין הנצרות לאיסלאם, כל פעם שספרד

עוברת מידי המוסלמים לנוצרים והפוך, היהודים סובלים כיוון שהם משמשים במשרות מפתח בממשל הקודם. קהילות יהודיות שלמות חרבות, וריה"ל כתב עליהן קינות. מה היינו שואלים את ריה"ל על בחירתו לכתוב את ספר הכוזרי במשך 20 שנה? מה היינו מספרים לו על חוויית הלימוד של העם היהודי עד ימינו מהספר שלו? מה היינו רוצים לדעת על הסיבות בעיצוב הספר, דמויות המפתח, סיפור המסגרת וכו'? עם מי היה מעניין אותנו להפגיש את ריה"ל ומדוע? ניתן להציג את דמותו של ריה"ל או סמל מתקופתו במרכז לוח שיתופי ולבקש מהתלמידים לכתוב מסביב את שאלותיהם.

4. מסע בעקבות המקורות

ניתן ליצור אווירת מסע לגיבוש הזהות דרך שיעורי מחשבת ישראל, בכלים שונים. אחד התנאים החשובים הוא המעבר של המורה מדמות יודעת כל, לדמות שחווה בעצמה את החיים

האמוניים כחיי מסע מתפתחים. מורה כזה הוא אינו מורה יודע כל, אלא מורה שמנחה את התלמידים בתהליך החיפוש שלהם. שאלות פתוחות מסייעות לנו לפתוח בפני התלמידים את הצוהר לנפש שהמקורות עשויים לזמן לנו. שאלות כמו: למה את מתחברת ברעיון המובע בטקסט?

- אילו שאלות המקור מעורר אצלך?
- מה המקור שואל אותך?
- לו יכולת, מה היית/ה שואל את ההוגה?
- איפה את/ה מרגיש/ה שהרעיון הזה נוכח בחיים שלך?

מחברת מסע שכזו בהחלט יכולה להיות מסמך שמעודד את התלמידים לכתיבה ולמחשבות בעקבות המקורות. מובאת כאן [דוגמא למחברת כזו של מיכל מרמור ונורית בר יוסף](#), פרטים על החוברת השלמה בכתובות המייל בפתיחת החוברת.

6. שיתוף התלמידים באמצעות צילום תמונות באדיבות אור בן דוד

ניתן לערב את התלמידים בתכני השיעור דרך שותפות בצילום תמונות הקשורות לנושא.

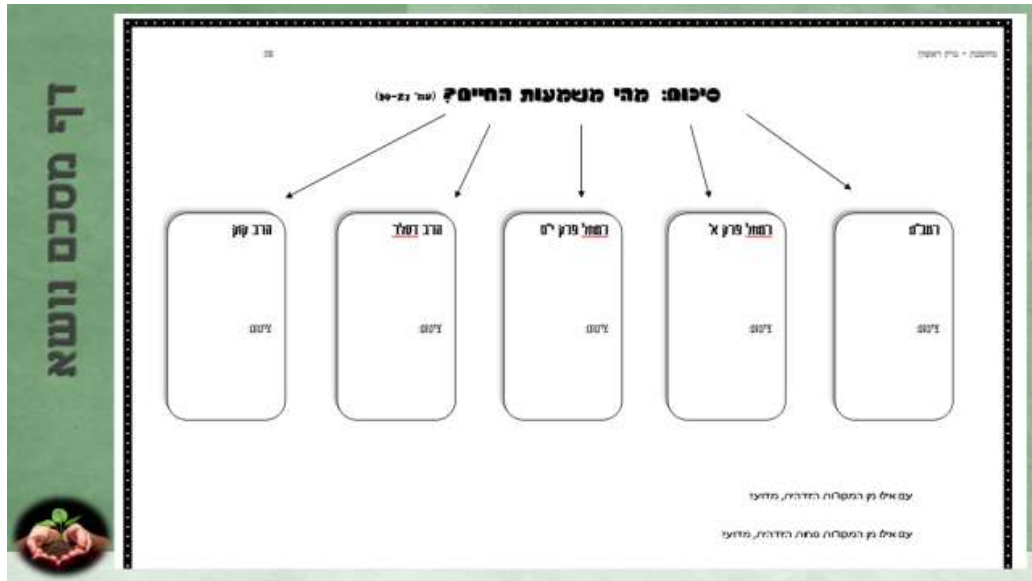
לדוגמא: "בפתיחה לחלק 'מהי אמונה' ביקשתי מהבנות לשלוח מראש תמונה שמבטאת מהי אמונה בשבילן. פיתחתי את התמונות ופתחנו את הלימוד בשיעור שהו כל בת שיתפה מהי אמונה דרך התמונה שבחרה (זה שהבנות בחרו בעצמן תמונות לפני.. זה גרם להן לבוא מוכנות.. ולקבל את התמונה שבחרו, בכלל מאוד שימח אותן..)

באופן דומה, לפני שאני מלמדת את ההקדמה לחובת הלבבות על בת שולחת תמונה של הספרייה קודש בבית כותבת לי (אחרי ששאלה את ההורים) מה אחוז הספרי אמונה בבית.. וכמה מתוכן הם ספרים חדשים וכמה עתיקים יותר.. בכיתה במצגת מראים את הסיפוריות, מנחשים של מי הספריות ודנים בנתונים.. האם יש קשר בין הגיל של ההורים לכמות ספרי האמונה.. למה לדעתן יש פער בין ספרי אמונה לשאר הספרות התורנית וכד'..."

למידה מארגנת באדיבות מיכל מרמור:

הספר בנוי באופן כזה שלרוב כל קבוצת מקורות מתייחסת להיבטים שונים של אותו נושא. במידת האפשר כדאי לתווך לתלמידים את הרצף והקשר בין המקורות. כך נשיג הבנה מעמיקה יותר ויכולת להכיל את הפרטים במסגרת מארגנת מהנושא הגדול לפרטיו

כדאי מאוד ללמד כל הזמן במקרו ובמיקרו, כלומר לראות את התמונה הכללית ובמקביל את פרטיה. הדף הבא יכול ללות אותנו תוך כדי למידה, כאשר כל פעם ממלאים אותו על ההוגה שסיימנו ללמוד, ויכול להוות סיכום לנלמד. [הדפים הללו של מיכל ואור בן דוד מופיעים באתר לכ לדעת.](#)

הערכות למבחן

הזדמנות מצוינת לחזור על המקורות. להלן הצעות באדיבות מיכל מרמור: קלפי חזרה אלו [הנמצאים באתר](#), עשויים לאפשר לתלמידים לסכם לעצמם את החומר ולבחון את עצמם.

הערכות למבחן

סיכום: מהי משמעות החייב? (עמ' 27-30)

סיכום: מהי משמעות החייב? (עמ' 27-30)

סיכום: מהי משמעות החייב? (עמ' 27-30)

סיכום: מהי משמעות החייב? (עמ' 27-30)

סיכום: מהי משמעות החייב? (עמ' 27-30)

סיכום: מהי משמעות החייב? (עמ' 27-30)

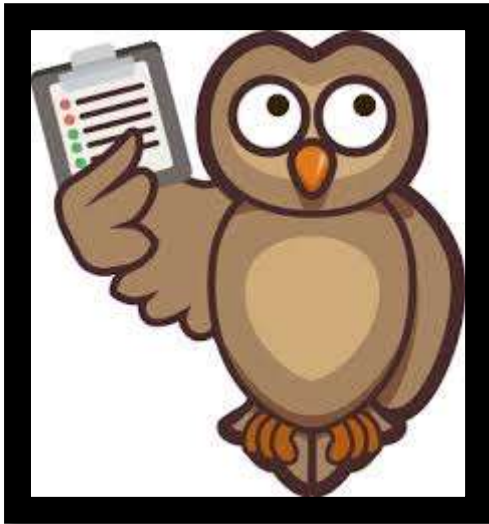
ניתן לתת לתלמידים שתי מעטפות שעל אחת מהן כתוב "כבר יודע" ועל השניה "עדיין לא יודע". בכל חזרה שלהם הם בוחנים מה שייך לכל מעטפה, כשהשאירה היא שכלל שסבב הלמידה יתקדם תתמלא מעטפת "כבר יודע".

זרכי ההערכה מסכמת

הערכה מסכמת, היא הערכה שבה יש חשיבות בעיקר לתוצר הסופי של הידע והמיומנויות שהתלמיד רכש. הציון הסופי הוא החלק המשמעותי שלה. במקביל, כדאי לקיים גם הערכות מעצבות, כלומר מטלות שנעשות בתוך או מחוץ לכיתה, ברוח ההערכות החלופיות, ואשר בהן לתהליך ולמשוב המילולי של המורה חלק משמעותי בהתפתחות המטלה ובהבאתה לגמר. כמובן שכלים רבים שהצגנו לעיל יכולים לשמש כהערכה מעצבת, ובאתר מחשבת הלב מצויים רעיונות רבים [להערכות חלופיות](#). באשר להערכה מסכמת, הקורונה אילצה אותנו לחשוב מחדש על זרכי ההיבחנות. במובנים רבים היא קידמה אותנו לפתרונות שקידמו אותנו ליצירת מבחנים עם ספרים פתוחים תוך התייחסות לשאלות מסדר חשיבה גבוה יותר.

א. מבחן בקיאות

מבחן מוגבל בזמן וללא שימוש בחומרי עזר, המתמקד בהערכת הידע הנרכש וכולל בדיקת ביצועי הבנה בסיסיים.

ב. מבחן בעל פה בזום

הצעת הרב יועד אהרוני למבחן בעל פה בזום על בסיס הכנת שאלות מראש עם התלמידים: השנה עשינו את הבגרות במחשבת בעל-פה. כל תלמיד קיבל 10 דקות.

אתר wordwall הוא אתר שמאפשר לעשות חידונים בצורה יפה, ומאפשר להשתמש בו גם לבחינות בעל פה.

בנינו 3 משחקים של wordwall, אחד לכל פרק. שלושתם היו פתוחים אצלי.

כל תלמיד קיבל שאלות מכל פרק [3 דקות פרק א', 5 דקות פרק ב', 2 דקות פרק ז']. על כל קלף רשמנו שאלה יחסית קצרה [חילקנו שאלות בגרות לכמה שאלות], וכמובן שהבחון הוסיף פעמים רבות שאלת המשך בעל-פה.

תוך כדי המבחן סימנתי על תשובה מלאה V שלם, ועל תשובה חלקית - סימון מתאים. אחרי כל 10 תלמידים קבעתי הפסקה ונתתי ציון.

זה אומר שכיתה של 30 תלמידים לוקחת 5.5 שעות, אך כיון שאין בדיקת מבחן, אז זה יחסית סביר. (באתר מוצעות [כרטיסיות עם שאלות](#) על רוב המקורות שהכינה מיכל מרמור. ניתן להעזר בהן).

ג. מבחן עם חומר פתוח

מבחן מוגבל בזמן וגמיש בשימוש בחומרי עזר, המתמקד במיומנויות יישום כגון ניתוח והשוואה.

ד. מבחן בית

מבחן הניתן לזמן מוגדר-ממושך יותר ולא מוגבל בשימוש בחומרי עזר, המתמקד במיומנויות יישום גבוהות, כגון חשיבה יצירתית וביקורתית. להלן [דוגמא למבחן במודל זה](#) של נורית בר יוסף ושרה ליה הופמן, [ושל גילי הולצמן ורחל יחזקאל](#).

ה. מבחן בית שיתופי

מבחן הניתן לזמן מוגדר אך גמיש ולא מוגבל בשימוש בחומרי עזר, הניתן לקבוצת תלמידים להגשה משותפת, ומתמקד גם במיומנויות עבודת הצוות של התלמידים.

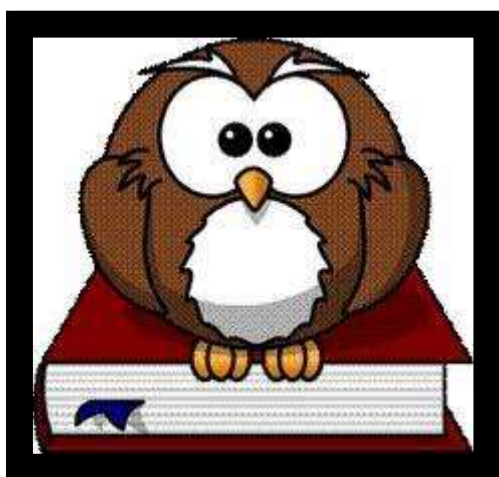
ו. בחינה בגוגל פורמס

זהו כלי יעיל לניהול מבחן שיכול לעזור כל השנה. (הן מבחינת היכולת לבדוק באופן אוטומטי מקוון ונוחות

הבדיקה והן מבחינת השילוב של סרטונים, חיסכון בניר ועוד) אך הוא עשוי לסייע לנו כעת כיוון שניתן לבנות בו כמה דגמים של מבחנים בעזרת מאגר השאלות שנכניס ולשנות את סדר השאלות כך שהסיכוי להעתקות קטן יותר. להלן שתי דוגמאות למבחנים בסגנון זה: [דוגמא למבחן מסכם בסגנון זה](#) [דוגמא למבחן מסכם לפרק הרביעי באדיבות אולפנת אוריה דוגמא למבחן עם שאלות מהפרק הראשון, השני והרביעי](#).

כשרוצים להעזר במסמכים אלו בדוקס יש להקיש על "קובץ", "יצירת עותק" ולערוך אותו בהתאם לבחירתכם.

ז. חידונים באתר Triventy בהמלצת הרב יעקב פלג, כסיכום והכנה למבחן.

ניתן לערוך חידונים לקראת המבחן/ כמבחן עצמו על ידי חיבור שאלות המורה או התלמידים. אם נלמד את התלמידים על רמות חשיבה שונות כמו ידע, הבנה, יישום, וניתוח, נוכל לתת להם לחבר שאלות ברמות שונות, ובכך לגרום להעמקתם בחומר הלימודים עצמו ולמודעות לתהליכי חשיבה ברכדים השונים שלהם. [לסרטון הדרכה על השימוש באתר.](#)